

LBRIS LIVIU NEAGOE
books

EUTOPIA

CONCEPTE, IDENTITĂȚI
ȘI ISTORII ROMÂNEȘTI

CARTIER

i s t o r i c

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	7
<i>Introducere</i>	9
ÎNTRE MITTELEUROPA ȘI BALCANI	19
Despărțirea de Orient, apropierea de Europa	19
Semiorientalism sau balcanism?	29
Proiecte federative în context românesc	38
EUROPENIZAREA: CONCEPTE ȘI REALITĂȚI ROMÂNEȘTI.....	46
Spre Europa: modele constituționale și pedagogie socială.....	46
Europenizare, reacția critică: formele fără fond	52
Distanțarea de Europa: în apărarea specificului național.....	59
ROMÂNISM.....	65
Românismul, scurtă topografie discursivă.....	65
Românismul antieuropean: Aurel C. Popovici	72
Românismul proeuropean: Virgil I. Bărbat.....	78
A FI ROMÂN. DESPRE PARCURSUL FILOSOFIC AL IDENTITĂȚII	86
Repere pentru o propedeutică a identității naționale.....	86
În căutarea sufletului național	93
Lucian Blaga și metafizica satului-idee	104

GRAMATICA IDENTITĂȚII	114
Dilemele unei generații: între național și universal	114
Constantin Noica: criza modernității și identitatea națională	124
Școala de la Păltiniș: model paideic sau rezistență prin cultură?	131
IDENTITATEA CA STIGMAT	140
Emil Cioran: Cum este posibil să fii român?	140
Despre o teorie a României	146
Este posibilă ieșirea din stigmat?	150
ANTISEMITISM, DUBLU ANTISEMITISM	168
Antisemitismul: delimitări conceptuale și context românesc	168
Când antisemitismul întâlnește literatura: Mihail Sebastian și cazul dublei identități	177
Singurătatea autorului: Sebastian reinterpretat	187
<i>Epilog</i>	194
<i>Bibliografie</i>	197

Între Mitteleuropa și Balcani

Despărțirea de Orient, apropierea de Europa

Pentru un călător de la începutul secolului al XIX-lea care ar părăsi confortul occidental, atras de mirajul ținuturilor unde s-au născut basmele Șeherezadei, contactul cu țările române ar sta sub semnul mirării fără margini. Călătorul ar putea porni din Paris, din Berlin sau din Viena, ar face o scurtă escală la Budapesta, apoi și-ar continua călătoria pe firul Dunării până la întâlnirea neașteptată cu țărâmul românesc. Totul aici se desfășoară privirii *altfel*, asemănător și, în același timp, diferit de orice alt colț al Europei: bogăția pământului, sărăcia cătunelor, religiozitatea oamenilor, opulența saloanelor, melancolia orientală, trufia bizantină, nostalgia romană și, peste toate acestea, *excesul*: în frumusețe, în vorbe, în patimi, în încercări sortite tot atâtor eșecuri. Ne aflăm încă în Europa sau am trecut granița imaginară către exoticul Orient?

Unde ne aflăm, mai întrebi tu odată? O să-ți spun, străine, te afli în țara ai cărei locuitori sunt urmașii vechilor romani, al cărei pământ e acoperit de ruine din vremea cezarilor. Te afli într-o țară al cărei pământ a fost îngrașat de veacuri cu sângele celor mai nobili fii ai săi. Cunoști istoria României? Ah, tu nu cunoști nici numele țării căreia bunul plac al străinilor i-a dat denumirea de Moldova și Valahia! România nu și-a găsit încă istoriograful; frunzărește cărțile în care s-a încercat consemnarea trecutului ei – vei găsi multe file însângerate. Acel boier bătrân care își numise țara cea mai nenorocită dintre toate avea dreptate. Privind în urmă la șirul strămoșilor săi, el dă cu siguranță peste unul sau altul căzut în luptă ca un erou ori chiar peste unii care au sângerat, lipsiți de glorie, sub securea

gădelui. Bogat e pământul, ar putea fi grânarul Europei, dar pustii și necultivate se întind nemărginitele bărağanuri. Ce fatalitate apăsă asupra acestui popor? Oare când va veni vremea mântuirii sale? Lasă deoparte întrebările la care nimeni nu poate răspunde. Uită-te în jur! Ești în capitală, în București, în orașul strălucirii europene și al fastului asiatic, în orașul sărbătorilor și al plăcerii fremătătoare! (...) Multe a îndurat acest popor, multe va mai îndura încă. Un lucru în schimb i-a dăruit cerul: voioșia nepieritoare și o viață bogată, fierbinte. Vechii poeți au avut dreptate, ca și fata aceea cu ochi negri. Altă dată am să-ți arăt alte imagini, dar acum să ne reîntoarcem la mulțimea pestriță, la lumina sclipitoare a lămpilor, acolo unde răsună în acorduri pătimașe, tânjind de dor și vuind, fremătând și chiuind, muzica țiganilor.²⁰

Să mai reținem, de dragul descrierii, amețitoarea reacție a unui tânăr francez rătăcit la Balta Albă în drumul său spre Orient: odată cu țările române ne aflăm „în fundul Evropei, în marginea Orientului”²¹. Richard Kunisch și junele francez folosesc termeni orientaliști pentru a descrie o realitate a unei europenități incerte care se dezvăluie privirii sub semnul unei neîncetate uimiri. Discursul orientalist și autoorientalizant va prefața dezbateră identitară referitoare la apartenența culturală a țărilor române la spațiul european și va activa geografiile simbolice care vor accentua orientalitatea pentru a compensa lipsa trăsăturilor civilizaționale europene sau vor plasa europenitatea pentru a marca diferența în raport cu un orientalism considerat degradant și împovărător.

În zorii epocii moderne, lumea românească se afla pe linia imaginară care despărțea Europa Luminilor și a civilizației de „cealaltă” Eu-

²⁰ Richard Kunisch, *București și Sтамbul. Schițe din Ungaria, România și Turcia*, ediția a II-a, traducere de Viorica Nișcov, București, Ed. Humanitas, 2014, pp. 102-103. Însemnările de călătorie ale lui Richard Kunisch au fost publicate în 1861 și au fost, printre altele, o sursă de inspirație pentru Mihai Eminescu în redactarea *Luceafărului*.

²¹ Vasile Alecsandri, *Balta-Albă*, în *Proză*, text ales și stabilit, note de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, Ed. Cartea Românească, 1983, p. 217.

ropă, dominată de sensibilitatea orientală²². Un fin observator al lumii românești cum a fost Dimitrie Cantemir pentru secolul al XVIII-lea i-a accentuat specificul în fabuloasa *Descriptio Moldaviae*. Cartea a fost redactată în latină, în 1715, pentru Academia din Berlin și a fost tradusă în română un secol mai târziu, beneficiind de reeditări succesive. Descrierea societății moldovenești de la începutul secolului al XVIII-lea va prefața paradigma *Völkerpsychologie*, a „psihologiei popoarelor”, care va fi dominantă la sfârșitul secolului al XIX-lea în evaluarea specificului național. Însă proiectul discursiv al lui Dimitrie Cantemir își propune o cartografiere a națiunii și este diferit de „construcțiile caracteriologice care stau la temelia proiectelor de națiune modernă și consolidare a statului”²³. Deloc măgulitoare sunt înfățișate, pentru cititorul european, moravurile moldovenilor:

Cei care vor să descrie moravurile Moldovenilor, lucru de altfel cunoscut de puțini străini ori chiar de nimeni, iubirea de patrie insistă și poruncește să încercăm cu laude acel popor în care ne-am născut și să recomandăm pe locuitorii unei țări care ne-a dat viața. Se opune însă spiritul de adevăr și ne oprește să afirmăm cele ce dreapta judecată ne sfătuiește că sunt de reprobate. În adevăr va fi mai folositor pentru patrie ca să se pue sincer supt ochii locuitorilor ei acele defecte de care sunt plini, decât să fie înșelați cu o lingușire măgulitoare și cu o scuză ghibace, încât să creadă că sunt împlinite de dânsii corect cele ce toată lumea de pe glob crescută în moravuri mai fine condamnă.

Învinși de aceste argumente, noi vom spune curat că în moravurile Moldovenilor, în afară de credința ortodoxă și de ospitalitate, cu greu putem noi găsi ceva care să merite lauda. Toate defectele obișnuite celorlalți muritori, dacă nu totdeauna în număr mai

²² Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Ed. Meridiane, 1990, p. 207.

²³ Balázs Trencsényi, *Conceptualizarea caracterului național în tradiția intelectuală românească*, în Victor Neumann, Armin Heinen (edit.), *Istoria României prin concepte: perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Iași, Ed. Polirom, 2010, p. 342.

mare, desigur însă nu în număr mai mic, îi stăpânesc pe Moldoveni. Calitățile dimpotrivă sunt rare, și fiindcă buna creștere și deprinderea virtuților sunt părăsite, cu greu vei găsi pe cineva care să strălucească prin calități, decât doar dacă l-a ajutat o înclinare particulară a naturii²⁴.

Demersul lui Dimitrie Cantemir este un amplu exercițiu de hermeneutică identitară și, în egală măsură, o reflectare a „celeilalte” Europe, aflate în marginea continentului, acolo unde, în acord cu imaginarul iluminist, se sfârșea civilizația și începea barbaria. Desigur, universul românesc al epocii fanariote este, în mare măsură, sumbru, excesele domnitorilor și ale boierilor sunt o tristă realitate, situația populației este împovărătoare, țările române rămân la periferia Europei, însă perspectiva generală este mai nuanțată. Deși progresele economice sunt modeste, intensificarea schimburilor comerciale a contribuit la dezvoltarea centrelor urbane și la apariția unor noi categorii profesionale. Nu în ultimul rând, a crescut numărul tipăriturilor, s-a dezvoltat o incipientă piață de carte și s-a menținut un anumit echilibru al puterii, toate acestea făcând trecerea spre o „epocă modernă timpurie”²⁵. Contactele cu Europa, deși firave și individuale, fac posibilă, odată cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, modernizarea țărilor române²⁶. Dar modernizarea se produce anevoios și neunitar, cu inițiative și proiecte începute și abandonate, cu dorință de prefacere dar și cu lipsă de continuitate, cu bunăvoință, dar și cu adversitate. Se scriu manuale, se înființează școli și gazete, se redactează regulamente și legi, dar schimbările nu se produc accelerat²⁷. Este nevoie de efortul unei generații de excepție, între anii 1820 și 1860, pentru ca moravurile, limba, lite-

²⁴ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere de dr. George Pascu, București, Ed. „Cartea Românească”, 1923, p. 153.

²⁵ Bogdan Murgescu, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină*, Iași, Ed. Polirom, 2012, pp. 320-322.

²⁶ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, traducere de Maria Carpov, București, Ed. Humanitas, 1995, p. 307.

²⁷ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Evgheniți, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernități românești: 1750-1860*, București, Ed. Humanitas, 2013, p. 336.

ratura, presa, instituțiile, ideile politice să capete forma și consistența modelului european de la care se inspiră.

La începutul secolului al XIX-lea, boierii români descoperă Europa prin traduceri ale unor cărți de inspirație politică²⁸ aflate în circuitul valoric european. Acest contact bibliofil, mediat de cultura franceză, este dublat de contactul nemijlocit, prin călătorii, despre care Gheorghe Asachi, George Barițiu, Eufrosin Poteca, Dinicu Golescu, Ion Codru-Drăgușanu, Ion Heliade-Rădulescu, Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Nicolae Filimon au scris însemnări pline de culoare. Pentru boierimea moldo-valahă aflată în contact cu ideile apusene, Europa este un model cultural demn de a fi urmat, imitat, asimilat²⁹, un veritabil „Apus luminat” în raport cu care conștiința românească își definește și își consolidează propria identitate. Referința culturală este către vest, iar, odată cu aceasta, românii descoperă nu doar un fond cultural comun sau realități diferite la celelalte popoare europene, ci și „aspirația europeană”³⁰, care se va manifesta pe tot parcursul secolului al XIX-lea. Scrieri precum *Estract din călătoria unui moldovan la Roma*, *Însemnările călătoriei mele* sau *Peregrinul transilvan* sunt mai mult decât simple descrieri ale șocului cultural resimțit de boierii români la contactul cu Europa Luminilor.

Însă influența scrierilor lui Gheorghe Asachi, Dinicu Golescu, Ion Codru-Drăgușanu sau Eufrosin Poteca a fost totuși redusă într-o cultură care se afla în perioada de tranziție de la alfabetul chirilic la cel latin și care își căuta formele cele mai adecvate de exprimare. Din această perspectivă, în care românii își redescoperă europenitatea în marginea spațiului cultural european, demersul cărturarilor români nu poate fi privit ca expresia unei crize psihologice resimțite în urma impactului covârșitor dintre valorile europene și realitățile românești. Dimpotrivă,

²⁸ Alexandru Duțu, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, Ed. All, 1999, p. 160.

²⁹ Adrian Marino, *Pentru Europa. Integrarea României: aspecte ideologice și culturale*, ediția a II-a, Iași, Ed. Polirom, 2005, p. 199.

³⁰ *Călători români și călătoriile lor în secolul al XIX-lea*, ediție îngrijită și prefață de Mircea Angheliescu, Iași, Ed. Polirom, 2018, p. 7.

acest demers poate fi adoptat în termenii unei strategii politice mai curând decât în termenii unei naive acceptări a modelelor europene³¹.

Cum se înfățișa Europa la începutul secolului al XIX-lea pentru Dinicu Golescu, boierul valah obișnuit cu metehnele orientale? Demersul lui Dinicu Golescu, care raportează Europa la realitățile din țările române în termeni antitetici: lumină-întuneric, civilizație-barbarie, cultură-înapoiere, se încadrează în registrul semantic iluminist. Decalajul civilizațional este observat și analizat de Dinicu Golescu din perspectiva unui model cultural și a unei căi de urmat. Contactul cu realitățile europene se derulează sub semnul mirării, iar Europa este un vast teritoriu al spiritului ordonator. Dinicu Golescu nu a fost doar un simplu „colonizator” al spiritului european în principatele române; el călătorește, observă, descrie și înregistrează experiențele sale, pe care le raportează la realitățile locale. Parcursul său este unul modern, întrucât întrevede necesitatea unei regenerări spirituale care să facă posibilă raportarea la identitatea națională în termeni pozitivi.

Plină este Europa, precum de altele, așa și de asemenea cărți. Nici un unghi, cel mai nebăgat în seamă de pământ, nici o țară, nici un oraș, nici un sat nu este necunoscut la nici un European, ajunge să știe citi. Iar noi, ca să ne cunoaștem țara bine, trebuie să câștigăm această cunoștință din citirea a vreunei cărți scrisă de European. Mulțime de istorii ale Țării Românești se află în Europa, scrise în limbile ei, și în limba românească, dar tot de streini; iar de vreun pământean al acestei țări făcută, nu se pomenește.³²

Nu mai puțin același lucru se întâmplă cu Eufrosin Poteca, egumen al Mănăstirii Motru, al cărui contact direct și plin de învățăminte cu bibliotecile Occidentului european nu-i produce o „autocolonizare” a spiritului european, ci se așază sub semnul revalorizării spiritului autohton. Eufrosin Poteca scrie încă de la 1825, într-o limbă română de-

³¹ Alex Drace-Francis, *The Tradition of Invention. Romanian Ethnic and Social Stereotypes in Historical Context*, Brill, Leiden, 2013, p. 157.

³² Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, București, Editura Librăriei Socec, 1911, p. 5.

osebit de fluentă, despre „cultura limbii și întrebuințarea ei în școală, biserică și societate”:

Unii din dascălii altor limbi, poate din vreo patimă răpindu-se, nu lipsesc a zice că cu neputință este a se muta filosofia și în limba românească, pentru sărăcia zicerilor și a numirilor. Am pus dar toată osârdia de am tâlmăcit și pe cele mai nelesnicioase graiuri și nume, păzind de aproape preînțelegerea tâlmăcirii, pentru ca să rămâie greșită și deșartă părerea altora și să se arate prin lucru dovedit cum că toate limbile, fără osebite, sunt îndemânatică la toate științele, că mai mult place maselor a vorbi în fiescecare neam cu limba lui decât cu alta străină, fiindcă numai limba patriei este destulă a învăța pe cei ce doresc a le ști spre a le învăța cu deslușire, și cum că, fără limba patriei, nu numai puțin folositoare s-au arătat școlile și cărțile, ci și fără nici un spor...³³

Până la începutul secolului al XIX-lea, Europa era departe, puțini o puteau cunoaște prin lecturi, iar și mai puțini o puteau evoca prin experiență directă. Dar drumul fusese deja parcurs; după deceniile de domnie nepământească, din ce în ce mai mulți dintre boierii români din Țara Românească și Moldova redescoperă cu entuziasm o Europă în raport cu a cărei civilizație și valori își construiesc propria imagine de sine. Cultura română a fost vreme de secole o cultură eminentă orală – izvoarele scrise, cronicile, letopisețele cancelariilor domnești sunt puține și rare – care a devenit foarte târziu o cultură a cărții și a bibliotecilor pe care le admira Dinicu Golescu pe cuprinsul Europei. Nu am avut decât spre sfârșitul secolului al XIX-lea o cultură înaltă, o piață a ideilor și un public cultivat și receptiv care să sprijine și să emuleze încercările literaturii.

Pentru generația care a pus bazele culturale și instituționale ale României moderne, Europa este Franța, iar Franța este Europa. Influența franceză asupra culturii române – și, prin extensie, asupra spiritului public – a fost atât de profundă și de durabilă, încât Pompiliu Elia-

³³ G. Dem. Teodorescu, *Viața și operele lui Eufrosin Poteca*, București, Ed. Academiei, 1883, pp. 34-35.

de a putut afirma tranșant că „literatura franceză a creat literatura română în secolul al XIX-lea”³⁴. Cărțile autorilor francezi existau în bibliotecile particulare, se deschideau cabinete de lectură și literatura de consum era citită în saloanele literare, însă librăriile și bibliotecile particulare erau rare și nici nu se poate vorbi despre o mișcare literară până la apariția *Junimii* și *Convorbirilor literare*. În zorii culturii române moderne, „totul era de făcut”, iar depășirea acestui complex de inferioritate³⁵ se va realiza prin nevoia de sincronizare cu modelele occidentale, prin aspirația spre enciclopedism și prin recursul la teme și motive decelabile în fondul autohton. Pentru un admirator al geniului popular precum Alecu Russo, izvorul nesecat al specificului național stă ascuns în creația populară, în poeziile, în datinile, în obiceiurile și tradițiile sale:

Poezia poporală este întâia fază a civilizației unui neam, ce se trezește la lumina vieții; iar când acest neam cade din vechia sa civilizație, poezia poporală devine *paladium* al limbii și al obiceiurilor strămoșești. Pentru noi, ea este și o fază și un paladium.³⁶

Moștenirea folclorică este, pentru scriitorii romantici de la mijlocul secolului al XIX-lea, nu doar garanția și tezaurul identității culturale a unui popor, ci și „expresia cea mai vie a caracterului național”³⁷. Alături de incursiunea scriitorilor în zestrea folclorică a națiunii, rolul școlii primare a fost semnificativ în cazul Țării Românești și Moldovei – și, ulterior, al României – în crearea și consolidarea unei conștiințe naționale, în modelarea identității românești și în impunerea unor imagini-tip despre comunitatea națională și destinul european al po-

³⁴ Pompiliu Eliade, *De L'Influence Française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Étude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes*, Paris, Ernest Leroux, 1898, p. 327.

³⁵ Mircea Martin, *George Călinescu și „complexele” literaturii române*, București, Ed. Albatros, 1981, p. 17.

³⁶ Alecu Russo, *Scrieri*, prefață de G. Bogdan-Duică, București, Ed. Minerva, 1910, pp. 187.

³⁷ *Ibidem*, p. 189.

porului român³⁸. Conținutul manualelor școlare validează consensul autorităților statului privind raportarea la un trecut unitar și la construirea memoriei naționale, cu o contribuție determinantă în stimularea coeziunii și mobilității sociale. Tranziția de la alfabetul chirilic la cel latin și de la conținutul religios la cel laic al manualelor școlare este sinonimă, pe parcursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, cu tranziția de la loialitatea față de biserică la loialitatea față de stat și, în ultimă instanță, cu „europenizarea civilizației românești”³⁹. Societatea românească de la 1860 se dovedea diferită de cea de la 1800: mai proaspătă, mai reformatoare, mai europenizată.

Aflați la limita răsăriteană a Europei, cu o identitate încă nedefinită, românii își reclamă, prin primele proiecte modernizatoare, europenitatea pierdută, atribuindu-și în această calitate „o misiune europeană la marginile continentului, reînviind stări de spirit care sub alte forme existaseră și în Evul Mediu”⁴⁰. Un model românesc diferit sau chiar opus celui european, cum a fost cazul tradiționaliștilor ruși, nu s-a dezvoltat în principatele române, al căror parcurs istoric a fost marcat de tradiția militară antiotomană și de nostalgia moștenirii istorice comune. Modelul cultural european „nu se opune celui pământean, ci i se suprapune, rezultatul urmărit fiind regenerarea prin sinteză, nu prin ruptură”⁴¹. Odată cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea, ideea de Europa este tot mai prezentă în scrierile intelectualilor români în cadrul unui climat cultural tot mai efervescent⁴². Prezentă între adepții unei înnoiri culturale în spirit european și cei ai păstrării tradiției, ideea de Europa se mani-

³⁸ Mirela-Luminița Murgescu, *Între „bravul creștin” și „bravul român”: rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, București, Editura A'92, 1999, pp. 13-14.

³⁹ Mihai Stelian Rusu, *Memoria națională românească. Facerea și prefacerile discursive ale trecutului național*, Iași, Ed. Institutul European, 2015, p. 49.

⁴⁰ Vlad Georgescu, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, München, Jon Dumitru Verlag, 1987, p. 76.

⁴¹ *Ibidem*, p. 81.

⁴² Keith Hitchins, *România, 1774-1866*, ediția a IV-a, traducere de George G. Potra, București, Ed. Humanitas, 2013, p. 145.

festă într-o manieră ambivalentă: pe de o parte, prin tendința de a ne europeaniza identitatea și de a ne integra în marea familie europeană, pe de altă parte, prin tendința de a ne afirma specificul național și de a denunța imitarea fără discernământ a modelelor europene. După cum au remarcat o serie de călători străini, destinul țărilor române – și, prin extensie, al răsăritului european – era acela de a fi o punte de legătură între cultura occidentală și cea orientală prin intermediul civilizației:

Europa răsăriteană, la urma urmei, trebuie să devină magistrala dintre Occident și Orient și putem spera că națiile ei amorțite vor fi puse în mișcare de contactul cu forțele civilizației, așa cum pasele hipnotizatorului îl deșteaptă pe subiectul nemișcat.⁴³

Percepția în care se înscriau relatările călătorilor străini asupra țărilor române era aceea a unui spațiu intermediar între imperii „caracterizat de fluiditate și incertitudine, dar și de deschidere și oportunitate”⁴⁴. Un spațiu al frontierei în care imaginarul geografic a postulat că europenitatea era posibilă și se înscria într-o logică a progresului și a civilizării după secolele de barbarie pierdute în negura istoriei. Astfel încât, în mod paradoxal⁴⁵, în cultura română modernă, ideea de Europa – ca și ideile de istorie, literatură și națiune, care au forjat identitatea națională – comportă atât o dimensiune imperială și conservatoare, cât și una centrată pe ideea de libertate și independență. Un paradox care va deveni tot mai evident odată cu primul val al europeanizării caracterizat prin adoptarea Regulamentelor Organice și cele dintâi proiecte constituționale.

⁴³ James O. Noyes, *România, țară de hotar între creștini și turci: cu aventuri din călătoria prin Europa Răsăriteană și Asia Apuseană*, traducere și note de Eugen Popa, București, Ed. Humanitas, 2016, p. 87.

⁴⁴ Constantin Ardeleanu, *O croazieră de la Viena la Constantinopol: călătorii, spații, imagini (1830-1860)*, București, Ed. Humanitas, 2021, p. 153.

⁴⁵ Alex Drace-Francis, *The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and Development of National Identity*, London, Tauris Academic Studies, 2006, p. 89.

Semiorientalism sau balcanism?

Această apropiere de cultura europeană, care este similară cu despărțirea de cultura bizantină, are rolul de a stabili o geografie simbolică prin „interiorizarea semiorientalismului”⁴⁶, consubstanțial cu intrarea noastră în modernitate. Termenul „semiorientalism”, folosit în acest context, este remarcabil, întrucât plasează discursul asupra identității într-un interval al geografiei simbolice situat între Balcani și Europa Centrală – Mitteleuropa, pentru spațiul german. Astfel, semiorientalismul reprezintă punctul de inflexiune dintre discursul european și europenizant și discursul autohton și tradiționalist. Prin intermediul discursului europenizant, Occidentul european și-a construit identitatea în opoziție cu Europa Centrală și Răsăriteană⁴⁷. Larry Wolff prezintă o imagine esențializată a Europei de Est care poate fi descrisă „ca un proiect intelectual de semiorientalizare”⁴⁸ cu rolul de a defini identitatea culturală a Europei de Est și, în același timp, de a o poziționa ca mediator între Europa și Asia. Demersului intelectual al lui Larry Wolff i-a fost contestat fundamentul teoretic, pentru că proiectează pentru Epoca Luminilor universuri discursive care aparțin secolelor al XIX-lea și al XX-lea, pentru că nu specifică actorii care au jucat un rol în procesul de inventare a Europei de Est și pentru că prezintă Europa de Vest ca având „un caracter imuabil și etern”⁴⁹.

Europa Centrală, ca geografie simbolică aparținând cultural, dar nu și politic, Europei Occidentale, este un proiect intelectual dedicat despărțirii de moștenirea pe care o presupunea apartenența la răsăritul

⁴⁶ Expresia îi aparține lui Sorin Antohi și apare într-o notă de subsol în volumul Emil Cioran, Luca Pițu, Sorin Antohi, *Le néant roumain, un entretien – Neantul românesc, o convorbire*, Iași, Ed. Polirom, 2009, p. 234, în care autorul contextualizează asupra necesității unei „teorii a României”, conform expresiei lui Emil Cioran din *Schimbarea la față a României*. Voi reveni pe larg asupra conceptului propus de Sorin Antohi în capitolul despre *Identitatea ca stigmat*.

⁴⁷ Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în Epoca Luminilor*, traducere de Bianca Rizzoli, București, Ed. Humanitas, 2000, p. 23.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 23.

⁴⁹ Cristian Cercel, *Filogermanism fără germani: România în căutarea europenității*, Iași, Ed. Polirom, 2021, p. 20.